

سریزد

روستای تاریخی

در حاشیه کویر مرکزی ایران

محمدعلی عزت‌زاده

دانشجوی کارشناسی ارشد ایران‌شناسی

دانشگاه تهران

درآمد

سریزد با داشتن آثار تاریخی بسیار چشمگیر و جذاب؛ کمتر برای ایرانیان و جهانیان شناخته‌شده است. در سفر نوروز سال ۱۳۸۹ به شهر یزد و در بازدید از «خانه کسرا» -خانه تاریخی بازسازی‌شده با کاربری گالری آثار هنری، در همسایگی آتشکده یزد- تصویری مسحورکننده از ارگی تاریخی (تصویر ۱) مرا به‌سوی «قلعه سریزد» در روستای بکر و دنج سریزد کشاند؛ در ۴۰ کیلومتری جنوب یزد، نزدیک شهر تاریخی مهریز؛ در زمانی که هنوز هیچ نام و اثری از سریزد در اینترنت یافت نمی‌شد. در این گزارش، می‌کوشم با توصیف جاذبه‌های این شهر/ روستای تاریخی، شما را به دیدار از آن، و اهالی و مسئولان را به نگهداری و مراقبت از این میراث تاریخی ارزشمند ترغیب کنم.

تصویر ۱) قلعه سریزد از بالا (عکس از مهدی خبره‌دست، مأخذ: گالری خانه کسرا، یزد)

سریزد

آنچه از سریزد باقی مانده، طبق تقسیمات کنونی کشوری؛ روستایی است با ۴۲۱ تن سکنه (سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۸۵). اما آثاری همچون ارگ، هشت آب‌انبار و دو کاروانسرا از دوره‌های گوناگون تاریخی، مسجد جامع و حسینیه‌ای بزرگ با نخل‌گردانی دیرپا و پررونق؛ همگی نشان از یک شهر در گذشته‌های نه‌چندان دور دارد. در ورود به سریزد، خانه‌ها با دیوارهای زیبای گلی، و باغهای هوس‌انگیز انار به پیشواز می‌آیند. فضای روستا بسیار آرام و دلپذیر است. ساختمانهای کهن با بادگیرهای چشم‌نواز و معماری جاذبانه کویری ایران؛ رنگ و روی ناب ایرانی به سریزد بخشیده‌است. باغهای میوه، مزارع، گله‌های گوسفند و حتی کاروانهای شتر، این سو و آن سو؛ در دنیای امروز، نشانه زندگی روستایی به‌شمار می‌آیند.

تصویر ۲) باغ انار در ورودی سریزد (عکس از پرتو اخوان)

تصویر ۳) خانه کاهگلی کهن در سریزد (عکس از محمدعلی عزت‌زاده)

تصاویر ۴ و ۵) ساختمانهای قدیمی ویران و مورد استفاده در سریزد (عکس از محمدعلی عزت‌زاده)

تصاویر ۶ و ۷) شترهای آذین‌بسته در سریزد (عکس از پرتو اخوان)

آبانبارهای سریزد

سریزد دارای هشت آبانبار با طراحی و معماری متنوع از دوره‌های مختلف تاریخی است که نشانگر اهمیت بالای آن در گذشته است.

تصویر ۹) آبانبار ۵۰۰ ساله سریزد، از دوره صفوی
(عکس از محمدعلی عزت‌زاده)

تصویر ۸) آبانبار چهاربادگیره، پیش از دوره صفوی
(عکس از محمدعلی عزت‌زاده)

تصویر ۱۱) آبانبار ۳۰۰ ساله محله پایین
(عکس از محمدعلی عزت‌زاده)

تصویر ۱۰) آبانبار پای برج از دوره قاجار
(عکس از محمدعلی عزت‌زاده)

قلعه سریزد

در جنوب غربی روستای کنونی سریزد و پس از پشت سر نهادن خانه‌باغها و کوچه‌هایی دنج و آرام، چهره افسونگر ارگ تاریخی سریزد یا همان قلعه سریزد پدیدار می‌گردد (تصویر ۱۲). اهالی یزد و سریزد و راهنمای ارگ، این بنای شکوهمند را به دوره ساسانی منسوب و برخی منابع این ادعا را تأیید می‌کنند (دانشنامه شهرهای ایران).

تصویر ۱۲) نمای قلعه سریزد از سمت دروازه ورودی آن (عکس از محمدعلی عزت‌زاده)

معماری قلعه سریزد مؤلفه‌هایی از معماری و هنر دوره ساسانی و دوره اسلامی تا پیش از سلجوقیان دارد؛ دروازه تاشوی ورودی، دیواره‌های خشتی، دژ دولایه، بارو، برجها، راهروها، طاقهای ضربی، خانه‌ها، اتاقها، پستوها، تنورها؛ و اشیاء، وسایل فلزی و سفالینه‌هایی که در کاوشهای باستان‌شناختی در قلعه و اطرافش یافته شده؛ همچون کوزه، کاسه، تُنگ و...

تصویر ۱۳) نمای قلعه سریزد و دشت اطراف از بام قلعه (عکس از پرتو اخوان)

تصویر ۱۵) استحکامات باروی قلعه سریزد از درون قلعه
(عکس از محمدعلی عزت‌زاده)

تصویر ۱۴) دروازه ورودی قلعه سریزد
(عکس از محمدعلی عزت‌زاده)

ارگ سریزد در گذشته، دروازه‌ای تاشو داشته که با باز شدن و قرار گرفتن بر خندق حفر شده گردِ باروی ارگ، بدل به پل ورودی آن می‌شده‌است (تصویر ۱۴). ساختمانهای ارگ دو- و سه‌اشکویه (طبقه) هستند (تصاویر ۱۶-۱۸) و همگی در پوشش حفاظتی بارو و هفت برج بلند و بسیار مستحکم آن (تصویر ۱۵ و ۱۹) قرار داشته‌اند.

تصویر ۱۶) نمای ساختمانهای دو- و سه‌طبقه قلعه سریزد از بام طبقه اول (عکس از پرتو اخوان)

تصویر ۱۸) نمای بخشهای بازسازی شده طبقات دوم و سوم ساختمانهای قلعه سریزد (عکس از پرتو اخوان)

تصویر ۱۷) نمای طبقات دوم و سوم ساختمانهای قلعه سریزد به شکل اصلی (عکس از پرتو اخوان)

این ارگ احتمالاً در دوران باستان، سکونتگاه مردم شهر باستانی سریزد بوده؛ اما با رشد جمعیت و گسترش شهر در دوره اسلامی و ساختمان‌سازی بیرون ارگ، کم‌کم نقش سکونت‌ی خود را از دست داد و به انبار آذوقه، مهمات و اشیاء قیمتی مردم سریزد بدل شد. این اثر در تاریخ ۲۷ خرداد ۱۳۵۴ با شماره ثبت ۱۰۸۴ به‌عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده^۱ و از سال ۱۳۷۱ در اختیار دولت ایران قرار گرفته و از آن به‌عنوان میراث ملی نگهداری می‌گردد.

تصویر ۱۹) استحکامات باروی قلعه سریزد از بام قلعه (عکس از پرتو اخوان)

۱. <http://www.citypedia.ir/قلعه-سریزد-در-مهریز/>

کاروانسراهای سریزد

کاروانسراهای کهنه (رباط کهنه) و نو (رباط نو) در شرق سریزد، جلوه‌ای دیگر از تمدن کهن این روستای تاریخی هستند. بنای کاروانسرای کهنه به پیش از دوره صفوی، باز می‌گردد و کاملاً متروک است. کاروانسرای نو، ساخته دوره صفوی و کاملاً پابرجا، در نزدیکی کاروانسرای کهنه قرار دارد و در سالهای اخیر بازسازی شده و کاربری گردشگری یافته‌است.

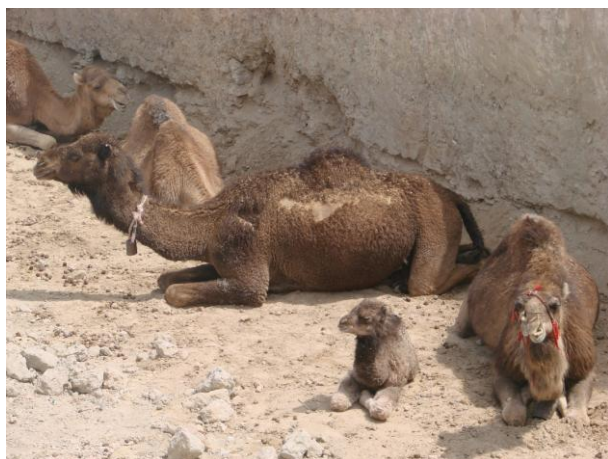

تصویر ۲۰) رباط نو، سریزد؛ فروردین ۱۳۸۹ (عکس از محمدعلی عزت‌زاده)

اگر چه با تغییر سبک زندگی مردم و پیرو آن، سبک و وسایل سفر، کاروانسراها از رونق افتاده‌اند؛ اما هنوز کاروانهای شتر در دشتهای کویری ایران سفر می‌کنند و آنهایی که به سریزد می‌آیند، در این کاروانسرا می‌آسایند. در پناهگاه دنج و امن آن، شترها - این همراهان تاریخی، پایبند و شکیبای ایرانیان کویرنشین - می‌آرمند، زاد و ولد می‌کنند و می‌بالند (تصاویر ۲۱-۲۳).

تصویر ۲۱) استراحتگاه شترها، کاروانسرای کهنه سریزد (عکس از پرتو اخوان)

تصاویر ۲۲ و ۲۳) استراحت امن شترهای مادر و فرزند در رباط کهنه، سریزد (عکس از محمدعلی عزت‌زاده)

در جنوب کاروانسرای کهنه، ارگی کوچک و زیبا به چشم می‌خورد که احتمالاً خانه‌ای اعیانی در گذشته‌ها بوده و جالب است که هم‌اکنون هنوز کاربرد مسکونی دارد.

تصویر ۲۳) ارگ مسکونی نزدیک کاروانسرای سریزد (عکس از محمدعلی عزت‌زاده)

حسینیه «پای نخل» سریزد

در مرکز روستای تاریخی سریزد، حسینیه بزرگ روبازی قرار گرفته که ساخته‌شده در دوره قاجار است.^۲ به‌گفته اهالی محل، در ایام تاسوعا و عاشورا، این حسینیه معمولاً پذیرای بیش از ده‌هزار نفر است؛ اغلب از اهالی قدیم سریزد که اکنون در یزد، تهران و کرج اقامت دارند. در گوشه حسینیه، نخل عظیمی خودنمایی می‌کند که در آیین سنتی و معروف نخل‌گردانی به‌کار می‌رود. پیشینه دراز نخل‌گردانی در سریزد؛ نشانه دیگری از شهر بودن سریزد و اهمیت آن در گذشته است.

۲. <https://iqna.ir/fa/news/2118484> ثبت حسینیه-پای نخل-سریزد-مهریز-در فهرست-آثار ملی-کشور

دروازه فَرافَر؛ سریز، فروردین ۱۳۸۹ (عکس از محمدعلی عزت‌زاده)

دروازه فَرافَر

در شمال شرقی سریز، بقایای ساختمان خشتی عظیمی قرار گرفته که به گفته اهالی محل؛ دروازه شهر باستانی فَرافَر (فَرافَتَر) است. این اثر ارزشمند در وضعیت نامطلوبی است و هرچند پایه آن به خوبی مستحکم شده، اما از بالا و روی سازه در معرض آسیبهای جدی در اثر باد و باران و آفتاب است.

این اثر تاریخی احتمالا بخشی از سازه ورودی (دروازه) شهر قدیم فرافر؛ و فرافر احتمالا نام کهن سریز بوده است. ساخت این بنا به گفته اهالی محل به دوره ساسانی و بر پایه گمانه‌زنیهای تاریخدانان، دست کم به پیش از دوره صفوی می‌رسد.^۳ بنابر گفته اهالی کهنسال سریز، شهر فرافر (سریز کهن یا باستانی) در حمله اعراب به ایران در پایان دوره ساسانی، مدت‌ها در محاصره مهاجمان قرار داشته و سرانجام، ویران شده است.

مآخذ

- (۱) پژوهش محلی و گفتگو با اهالی.
- (۲) وبلاگ دانشنامه شهرهای ایران (سیتی‌پدیا)؛ «قلعه سریز در مهریز».
- (۳) وبگاه صداوسیما مرکز یزد؛ «فرافر».
- (۴) وبگاه فرمانداری مهریز؛ «معرفی شهرستان مهریز»، ۱۷ اردیبهشت ۱۳۹۵.
- (۵) وبگاه ویکی‌پدیای فارسی؛ «سریز»، آخرین به‌روزرسانی: ۱۷ آبان ۱۳۹۸.

(۳) شناسه اثر در کنار آن، میراث فرهنگی و گردشگری استان یزد.